

नेपालमा सार्वजनिक वित्त व्यवस्थापन : संघीय र प्रादेशिक बजेट चक्रका प्रमुख
दस्तावेज र तथ्यांक

Public Financial Management in Nepal : Documents and Data of
Federal and Provincial Budget Cycle

अनिरुद्र न्यौपाने

कम्युनिटी इनगेजमेन्ट्स एण्ड आउटरिच (सिइओ), काठमाडौं

सार्वजनिक वित्त व्यवस्थापन के हो ?

- सार्वजनिक वित्तीय नीति, राजस्व परिचालन नीति, सार्वजनिक खर्च सम्बन्धी नीति, सार्वजनिक ऋण नीति, क्षेत्रगत राष्ट्रिय नीति तथा रणनीति निर्माण र कार्यान्वयनको समष्टित प्रक्रिया
- राज्यको नीतिगत उद्देश्यमा आधारित रहेर राजस्व संकलन, स्रोत विनियोजन र कार्यान्वयनमा कार्यकुशलता र प्रभावकारीता हाँसील गर्ने उद्देश्यमा केन्द्रित कार्य ।
- बजेट तर्जुमा, अनुमोदन, कार्यान्वयन र निगरानीको समग्र नीति र प्रक्रिया

सार्वजनिक वित्त व्यवस्थापनका लक्ष्य तथा सिद्धान्त

- क) समग्र वित्तीय अनुशासन (Aggregate Fiscal Discipline)
- ख) विनियोजन कुशलता (Allocative Efficiency)
- ग) कार्यान्वयन कुशलता (Operational Efficiency)
- घ) वैधता (Legitimacy)
- ङ) पूर्वानुमान योग्यता (Predictability)
- च) पारदर्शिता (Transparency)
- च) जवाफदेहिता (Accountability)

नेपालमा सार्वजनिक वित्त व्यवस्थापनका कानूनी आधार

१. संवैधानिक व्यवस्था

भाग १० : संघीय आर्थिक कार्य प्रणाली

भाग १६ : प्रदेश आर्थिक कार्य प्रणाली

भाग १९ : स्थानीय आर्थिक कार्य प्रणाली

२. अन्तर सरकारी वित्त व्यवस्थापन ऐन, २०७४

३. स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन, २०७४

४. आर्थिक कार्यविधि तथा वित्तीय उत्तरदायित्व ऐन, २०७६ र नियमावली, २०७६

५. राष्ट्रिय प्राकृतिक स्रोत तथा वित्त आयोग ऐन, २०७४ र नियमावली, २०७६

६. प्रतिनिधिसभा नियमावली, २०७९ र

७. राष्ट्रियसभा नियमावली, २०७५

८. सार्वजनिक खरिद ऐन, २०६३ र सार्वजनिक खरिद नियमावली, २०७९

९. लेखापरीक्षण ऐन २०७५

१०. अन्य सान्दर्भिक ऐन, नियमाली, कार्यविधि, निर्देशिका आदि ।

बजेट चक्र (Budget Cycle)

पूर्व तयारी (Preparation)

आवधिक/रणनीतिक योजना निर्माण वा पुनरावलोकन र वित्तीय प्रक्षेपण

बजेट तर्जुमा (Formuatioin)

पूर्व निर्धारित विधि र प्रक्रियामा आधारित रहेर आय र व्यय अनुमान तयार पार्ने ।

बजेट अनुमोदन (Aproval)

सरकार वा कार्यकारीले प्रस्तुत गरेको बजेट प्रस्तावमा छलफल, आवश्यक संशोधन गरी कानुनी रुप दिने ।

बजेट निगरानी (Oversight)

सर्वोच्च लेखापरीक्षण निकायले सरकारी लेखाको स्वतन्त्र जाँच गर्छ भने संसद वा सभाले सम्बन्धित समिति मार्फत लेखापरीक्षकको सुझावमा आधारित रहेर संसदीय निगरानीको भूमिका खेल्छन् ।

लेखांकन र प्रतिवेदन (Accounting/Reporting)

खर्च गर्ने निकायले बजेट कार्यान्वयनका क्रममा हरेक कारोबारको लेखांकन गरी आवधिक प्रतिवेदन तयार गर्छन् ।

बजेट कार्यान्वयन (Execution)

संसद वा सभाबाट पारित बजेट सम्बन्धी कानुनको अधिनमा रहेर र राजश्व संकलन र खर्च गर्ने।

संघीय स्तरमा बजेट प्रक्रियामा संलग्न प्रमुख निकाय तथा प्रमुख बजेट दस्तावेज

चरणहरू	संघीय स्तरका प्रमुख निकाय	प्रमुख दस्तावेज
पूर्व तयारी	अर्थ मन्त्रालय, राष्ट्रिय योजना आयोग, विषयगत मन्त्रालय	आवधिक योजना तथा रणनीतिक योजना, मध्यमकालीन खर्च संरचना, परियोजना बैक, आर्थिक सर्वेक्षण, पहुँलो किताव, सेतो किताव
बजेट तर्जुमा	अर्थ मन्त्रालय, राष्ट्रिय योजना आयोग, विषयगत मन्त्रालय, संसदको अर्थ समिति	पूर्व बजेट विवरण, बजेट प्रस्ताव, आर्थिक विधेयक, विनियोजन विधेयक, राष्ट्र ऋण उठाउने विधेयक, अर्थ समितिको निर्णय तथा प्रतिवेदन
बजेट अनुमोदन	संघीय संसद	परित बजेट, विनियोजन ऐन, आर्थिक ऐन, राष्ट्र ऋण उठाउने ऐन
बजेट कार्यान्वयन, लेखांकन र प्रतिवेदन	अर्थ मन्त्रालय, विषयगत मन्त्रालय, महालेखा नियन्त्रकको कार्यालय	दैनिक, मासिक, त्रैमासिक प्रतिवेदन, अर्धवार्षिक समिक्षा, वार्षिक प्रतिवेदन, अनुगमन प्रतिवेदन
बजेट निगरानी	महालेखा परीक्षकको कार्यालय, सार्वजनिक लेखा समिति	महालेखा परीक्षकको प्रतिवेदन, सार्वजनिक लेखा समितिको प्रतिवेदन

प्रदेश स्तरमा प्रक्रियामा संलग्न प्रमुख निकाय तथा प्रमुख बजेट दस्तावेज

चरणहरू	प्रदेश स्तरका प्रमुख निकाय	प्रमुख दस्तावेज
पूर्व तयारी	आर्थिक मामिला तथा योजना मन्त्रालय, प्रदेश योजना आयोग, विषयगत मन्त्रालयहरू	आवधिक योजना तथा रणनीतिक योजना, मध्यमकालीन खर्च संरचना, परियोजना बैक, आर्थिक सर्वेक्षण
बजेट तर्जुमा	आर्थिक मामिला तथा योजना मन्त्रालय, प्रदेश योजना आयोग, विषयगत मन्त्रालयहरू, प्रदेश सभाको अर्थ समिति	पूर्व बजेट विवरण, बजेट प्रस्ताव, आर्थिक विधेयक, विनियोजन विधेयक, अर्थ समितिको निर्णय तथा प्रतिवेदन
बजेट अनुमोदन	प्रदेश सभा	परित बजेट, विनियोजन ऐन, आर्थिक ऐन
बजेट कार्यान्वयन, लेखांकन र प्रतिवेदन	आर्थिक मामिला तथा योजना मन्त्रालय, विषयगत मन्त्रालय, प्रदेश लेखा नियन्त्रक कार्यालय	दैनिक, मासिक, त्रैमासिक प्रतिवेदन, अर्धवार्षिक समिक्षा, वार्षिक प्रतिवेदन, अनुगमन प्रतिवेदन
बजेट निगरानी	महालेखा परीक्षकको कार्यालय, सभाको सार्वजनिक लेखा समिति	महालेखा परीक्षकको प्रतिवेदन, सार्वजनिक लेखा समितिको प्रतिवेदन

संघीय बजेट स्वीकृति, कार्यान्वयन र निगरानी

चरण	समय तालिका	जिम्मेवारी
बजेट संसदमा पेश गर्ने	जेष्ठ १५ गते	अर्थमन्त्री
बजेटमाथि दफावार छलफल र स्वीकृति	जेष्ठ १६ गते देखि असार मसान्तभित्र	संसद
बजेट कार्यान्वयन (सार्वजनिक खरीद, राजस्व संकलन, सार्वजनिक ऋण उठाउने, अनुदान प्राप्तीको प्रक्रिया अघि बढाउने, सावाँ र ब्याज भुक्तानी गर्ने)	साउन १ गते देखि असार मसान्तसम्म	सबै मन्त्रालय, विभाग, आयोजना, खर्च केन्द्र (इकाई), अर्थ मन्त्रालय, नेपाल राष्ट्रबैंक
मन्त्रालय स्तरमा बजेट कार्यान्वयन र प्रगति मुल्यांकन	हरेक महिनाको ७ गते भित्र	सम्बन्धित मन्त्रालय
बजेट कार्यान्वयनको द्विमासिक समिक्षा	हरेक दुई महिना पछिको १५ गते भित्र	अर्थ मन्त्रालयमा सबै मन्त्रालय
गत वर्षको बजेटको वार्षिक मुल्यांकन प्रतिवेदन	मंसिर १५ भित्र	अर्थ मन्त्रालय
चालु आर्थिक वर्षको अर्धवार्षिक समिक्षा	माघ मसान्तभित्र	अर्थ मन्त्रालय
लेखा परीक्षण र महालेखा परीक्षकको वार्षिक प्रतिवेदन राष्ट्रपति समक्ष पेश	चैत्र मसान्तभित्र	महालेखा परीक्षकको कार्यालय
महालेखा परीक्षकको प्रतिवेदन माथि छलफल तथा सरकारलाई निर्देशन	निरन्तर	महालेखा परीक्षकको कार्यालय

स्थानीय प्रक्रियामा संलग्न संयन्त्र र प्रमुख दस्तावेज

चरणहरू	प्रमुख संयन्त्र	प्रमुख दस्तावेज
पूर्व तयारी	स्रोत अनुमान तथा बजेट सीमा निर्धारण समिति, राजस्व परामर्श समिति, मध्यमकालीन खर्च संरचना कार्यदल	आवधिक योजना, मध्यमकालीन खर्च संरचना, क्षेत्रगत नीति र रणनीति, बजेटको सीमा र मार्गदर्शन
बजेट तर्जुमा	कार्यक्रम तथा बजेट तर्जुमा समिति	बजेट प्रस्ताव, आर्थिक विधेयक, विनियोजन विधेयक
बजेट अनुमोदन	गाउँ/ नगरसभा	परित बजेट (योजना पुस्तिका), विनियोजन ऐन, आर्थिक ऐन
बजेट कार्यान्वयन, लेखांकन र प्रतिवेदन	विभाग, महाशाखा, शाखा, वडा कार्यालय	मासिक, त्रैमासिक प्रतिवेदन, अर्धवार्षिक समिक्षा, वार्षिक प्रतिवेदन, अनुगमन प्रतिवेदन
बजेट निगरानी	महालेखा परीक्षकको कार्यालय, सभाको लेखा समिति	महालेखा परीक्षकको प्रतिवेदन, सार्वजनिक लेखा समितिका माइन्यूट तथा प्रतिवेदन

संघीय बजेट तर्जुमा कार्यतालिका र जिम्मेवारी

चरण	समय तालिका	जिम्मेवारी
आवस्यक पुर्वतयारी र सीमा निर्धारण	कार्तिक दोस्रो साता देखि मंसीर दोस्रो साता	अर्थ मन्त्रालय, विषयगत मन्त्रालयसँगको समन्वयमा स्रोत समिति
बजेट तर्जुमाको मार्गदर्शन र सीमा पठाउने	मंसीर दोस्रो देखि चौथो हप्ता	अर्थ मन्त्रालय र योजना आयोग बाट विषयगत मन्त्रालय हुँदै अन्तर्गतका विभाग तथा आयोजना
पठाइएको मार्गदर्शन र सीमाको आधारमा तहगत रुपमा आवस्यक प्रक्रिया पुरा गरी LMBIS मार्फत त्रीवर्षीय प्रक्षेपण सहित अर्थ र योजना आयोगमा पठाउने	पौषको दोस्रो हप्तादेखि माघको तेस्रो हप्ता	खर्च इकाई, आयोजना तथा विभाग, विषयगत मन्त्रालय
कार्यक्रम तथा बजेट (त्रीवर्षीय प्रक्षेपण समेत) माथि विभिन्न पक्षसँग चरणबद्ध रुपमा छलफल गरी नीति तथा कार्यक्रम र बजेटको मस्यौदा तयारी	माघको चौथो हप्तादेखि बैशाख पहिलो हप्ता	अर्थ मन्त्रालय, रा.यो.आ., विषयगत मन्त्रालय, प्राकृतिक स्रोत तथा वित्त आयोगका बिचमा चरणबद्ध छलफल पछि, अर्थ मन्त्रालय
बजेटको सिद्धान्त तथा प्राथमिकता संसदमा पेश र छलफल	बैशाखको पहिलो हप्ता	अर्थमन्त्री, संसद, संसदको अर्थ समिति
नीति तथा कार्यक्रम पेश गर्ने र पारित गर्ने तथा बजेटले समेट्ने नीति तथा कार्यक्रम राष्ट्रिय योजना आयोगबाट स्वीकृत गर्ने	बैशाखको दोस्रो हप्तादेखि जेष्ठको पहिलो हप्ता	राष्ट्रपति मार्फत सरकार, अर्थमन्त्री, संसद, रा.यो.आ.
मन्त्रीपरिषद्बाट बजेट स्वीकृत गर्ने	जेष्ठ दोस्रो हप्ता भित्र	अर्थमन्त्री, मन्त्रीपरिषद्

कोशी प्रदेशको बजेट तर्जुमा कार्यतालिका

चरण	समय तालिका	जिम्मेवारी
आय व्यय प्रक्षेपण सहितको विवरण नेपाल सरकारमा पेश	पुस मसान्तभित्र	आर्थिक मामिला तथा योजना मन्त्रालय
संघबाट वित्तीय हस्तान्तरणको सीमा र मार्गदर्शन प्राप्ती	फागुन मसान्तभित्र	संघीय अर्थ मन्त्रालय र योजना आयोग
स्रोत अनुमान र बजेट सीमा निर्धारण	चैत्र १५ गतेभित्र	आर्थिक मामिला तथा योजना मन्त्रालय
बजेट सीमा र मार्गदर्शन पठाउने	चैत्र २० गतेभित्र	आर्थिक मामिला तथा योजना मन्त्रालय
विषयत योजना तथा बजेट प्रस्तुती (योजना आयोगले निर्वाचन क्षेत्र स्तरमा गर्ने छलफल समेत)	बैशाख १० गतेभित्र	आर्थिक मामिला तथा योजना मन्त्रालय, योजना आयोग
बजेट तथा कार्यक्रम माथि छलफल गरी अन्तिम रूप दिने	जेष्ठ १५ गतेभित्र	आर्थिक मामिला तथा योजना मन्त्रालय
आयोगबाट वार्षिक विकास कार्यक्रम स्वीकृति	जेष्ठ २५ गतेभित्र	योजना आयोग
स्वीकृति र प्रदेश सभामा बजेट पेश	असार १ गतेभित्र	मन्त्रीपरिषद र आर्थिक मामिला मन्त्री
प्रदेशसभाबाट स्वीकृति	असार १ गतेभित्र	प्रदेशसभा

बजेटसम्बन्धी केहि शब्दावली

१. चालु खर्च, पुँजीगत खर्च र वित्तीय व्यवस्था
२. कर राजस्व र अन्य (गैरकर) राजस्व, राजस्व बाँडफाँड
३. न्यून र बचत बजेट
४. संचित कोषमाथि व्ययभार
५. संचित कोषबाट विनियोजन
६. प्रशासनीक बर्गीकरण, कार्यात्मक बर्गीकरण र आर्थिक बर्गीकरण
७. अन्तरसरकारी वित्तीय हस्तान्तरण
८. प्राथमिकता क्रम
९. लैंगिक, जलवायु दिगो विकास संकेत
१०. संशोधित अनुमान
११. बैदेशिक सहायता
१२. समानीकरण, ससर्त, विशेष र समपुरक अनुदान
१२. पेस्की र उधारो खर्च
१३. सैद्धान्तिक र लगती बेरुजु
१४. रकमान्तर र स्रोतान्तर
१५. बजेट शिर्षक र उप शिर्षक
१६. अर्थ विधेयक
१७. पुरक अनुमान
१८. खरीद योजना
१९. कर तथा राजस्वको दर र दायरा
२०. LMBIS, PLMBIS, SuTRA

बेरुजू के हो ?

बेरुजू : “बेरुजू” भन्नाले प्रचलित कानून बमोजिम पुऱ्याउनु पर्ने रीत नपुऱ्याई कारोबार गरेको वा राख्नु पर्ने लेखा नराखेको तथा अनियमित वा बेमनासिब तरिकाले आर्थिक कारोबार गरेको भनी लेखापरीक्षण गर्दा औल्याइएको वा ठहऱ्याइएको कारोबार सम्भन्नु पर्छ । बेरुजू बर्गीकरण निर्देशिका, २०७०

बेरुजूका प्रकार

सैद्धान्तिक बेरुजू

“सैद्धान्तिक बेरुजू” भन्नाले रकमरहित अर्थात रकम समाविष्ट नभएको बेरुजू सम्झनु पर्दछ । यसले नीति, नियम, कार्य प्रणाली, प्रभावकारिता तथा व्यवस्थापनको सक्षमता, आन्तरिक नियन्त्रण प्रणाली आदि विषयमा देखिएका कमी कमजोरीहलाई बेरुजूको लगत महलमा अङ्क समावेश नगरी औल्याइएको व्यहोरालाई जनाउँदछ ।

लगती बेरुजू

लगती बेरुजू” भन्नाले रकम सहित अर्थात रकम समाविष्ट भएको बेरुजू सम्झनु पर्दछ । यसले आर्थिक कारोबार (आय, व्यय वा धरौटी) मा त्रुटी र हानी नोक्सानी हुन गई कुनै निश्चित पक्षबाट घटी आय वा बढी व्यय हुन गएको कारणबाट निश्चित रकम असुल उपर गरेर वा नियमित गरेर वा प्रमाण कागजात पेश गरेर मात्र फछ्यौट गर्नुपर्ने बेरुजुलाई जनाउँदछ ।

लगती बेरुजु बर्गीकरण

असुल गर्नुपर्ने

- प्रचलित कानून वा प्रमाण कागजातबाट पुष्टि हुने भन्दा कम असुली गरेको,
- असुल गरेभन्दा कम आम्दानी बाँधेको
- बढी भुक्तानी दिएको,
- हिनामिना वा हानी नोक्सानी पारेको

नियमित गर्नुपर्ने

- सम्बन्धित कानूनद्वारा निर्धारित प्रक्रिया, रीत, अङ्ग पूरा नगरी निकायले गरेको कारोबारका सम्बन्धमा दर्शाइएका व्यहोराहरू
- निकायको कारोबारलाई पुष्टी गर्न तोकिएका प्रमाणकागजातहरू, भर्पाई, अभिलेखहरू नराखेको
- नियमानुसार आगामी वर्षलाई जिम्मेवारी सार्नुपर्ने नगदी, जिन्सी, बक्यौता राजस्व लगतको जिम्मेवारी नसारेको वा घटी जिम्मेवारी सारेको व्यहोराहरू
- निकायले सापटी दिएको तथा वैदेशिक स्रोतबाट व्यहोरिने गरी भएको खर्च यथासमयमा सापटी फिर्ता नलिएको वा सोधभर्ना नलिएको व्यहोराहरू

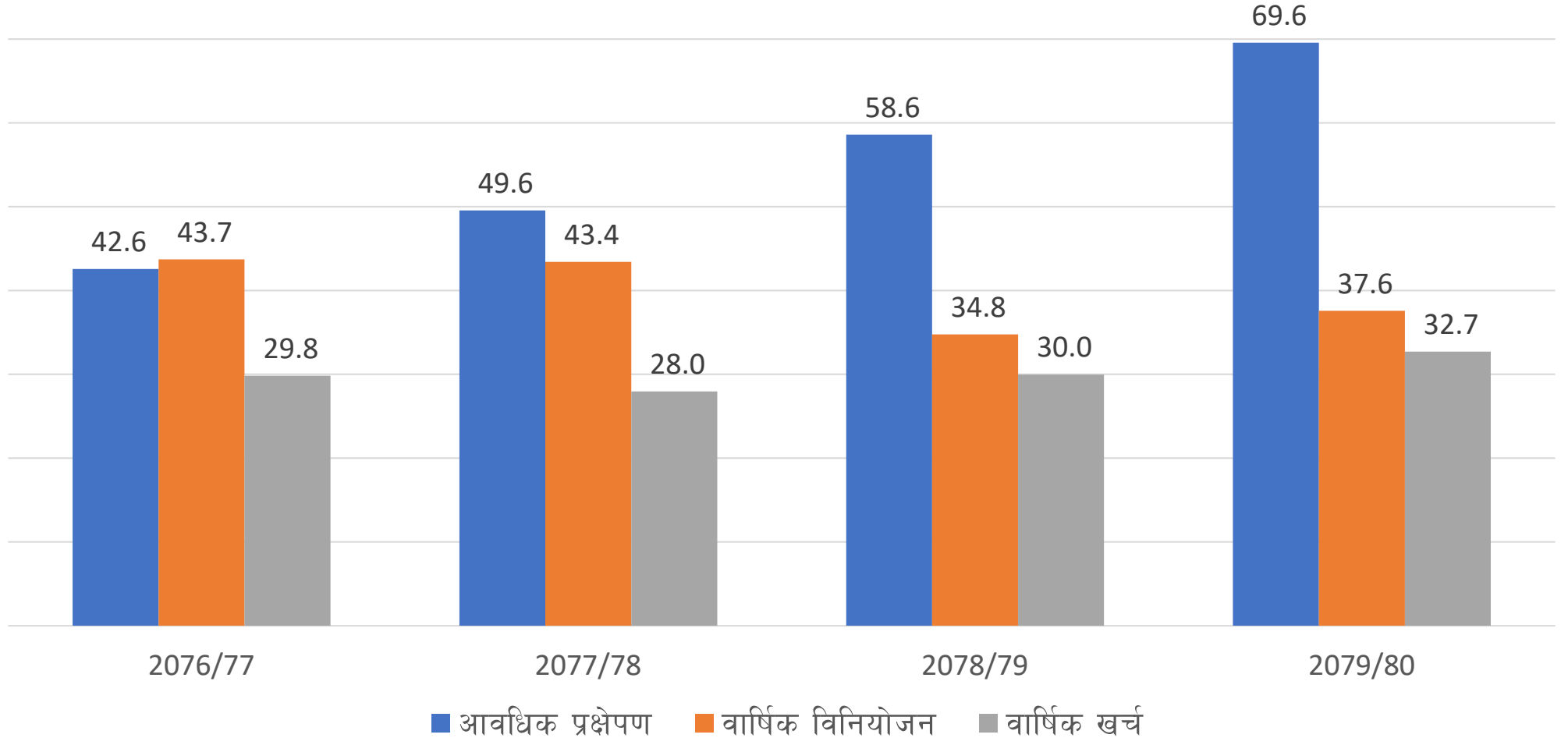
पेशकी बाँकी

- कर्मचारी, अन्य पदाधिकारी वा संघ संस्था वा व्यक्ति विशेषलाई दिएको पेशकी आर्थिक वर्षको अन्तसम्म म्याद नाघेको तर फछ्यौट नभएको व्यहोराहरू

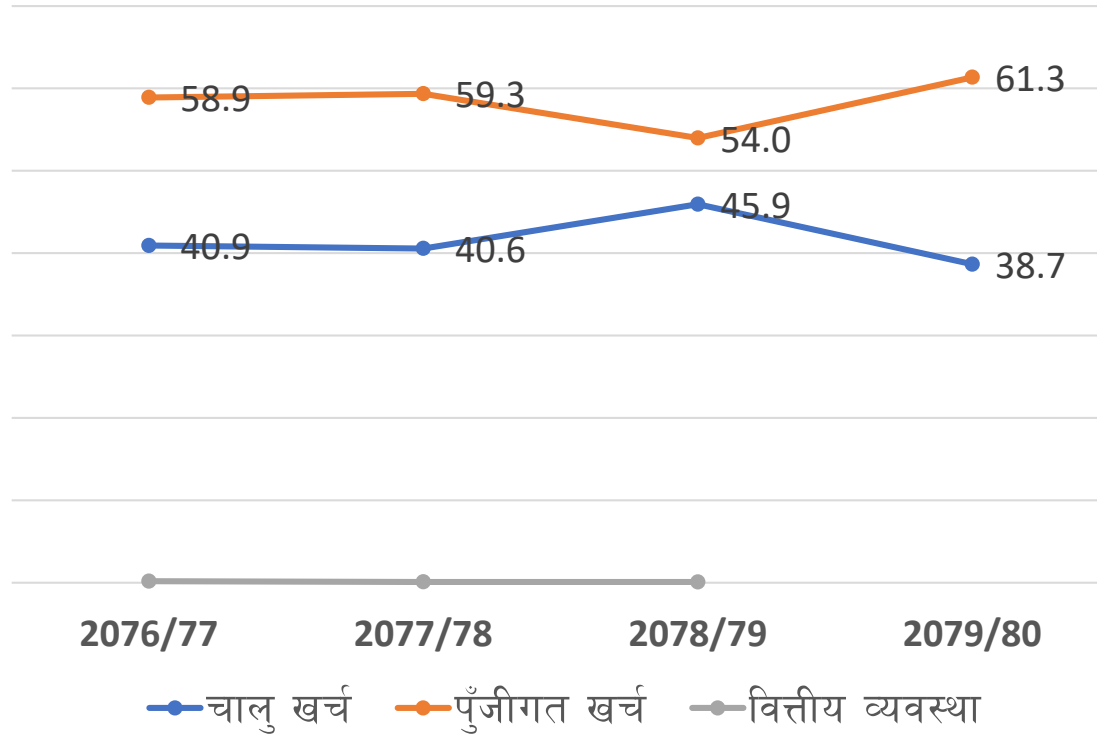
बजेट दस्ताजेन अध्ययन र विश्लेषण
(मिडिया स्टोरी/फिचर लेखनमा बजेट सम्बन्धी
तथ्यांकको प्रयोग

आवधिक योजनाको प्रक्षेपण, बजेट र खर्च (रु. अर्वमा)

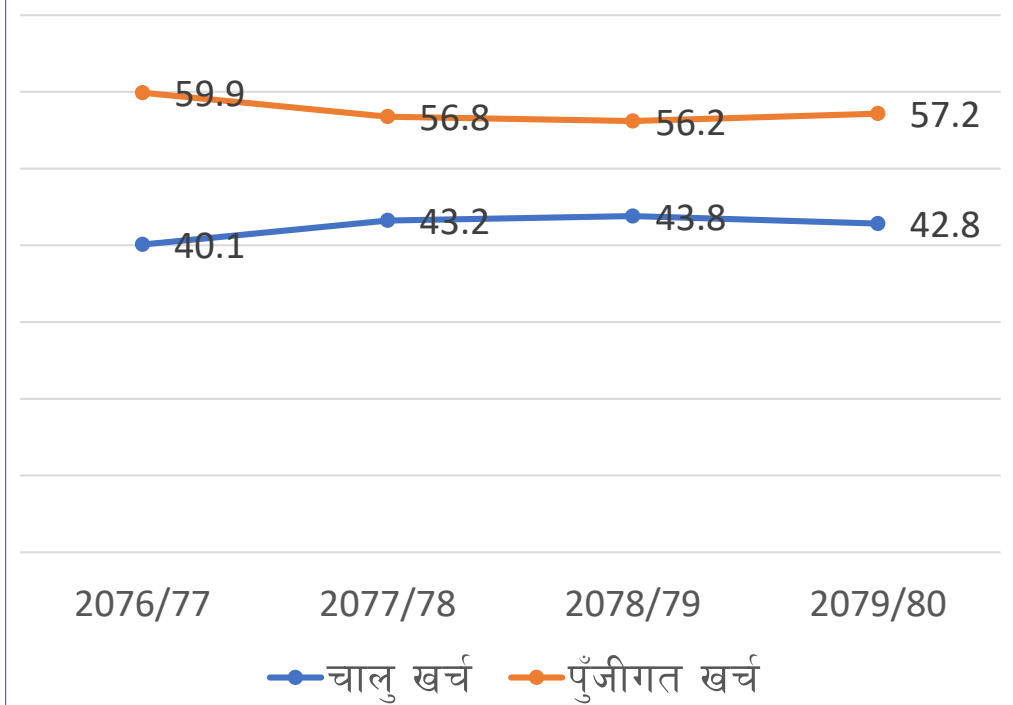
स्रोत : प्रथम आवधिक योजना तथा प्रदेशको
वार्षिक र अर्धवार्षिक प्रतिवेदन

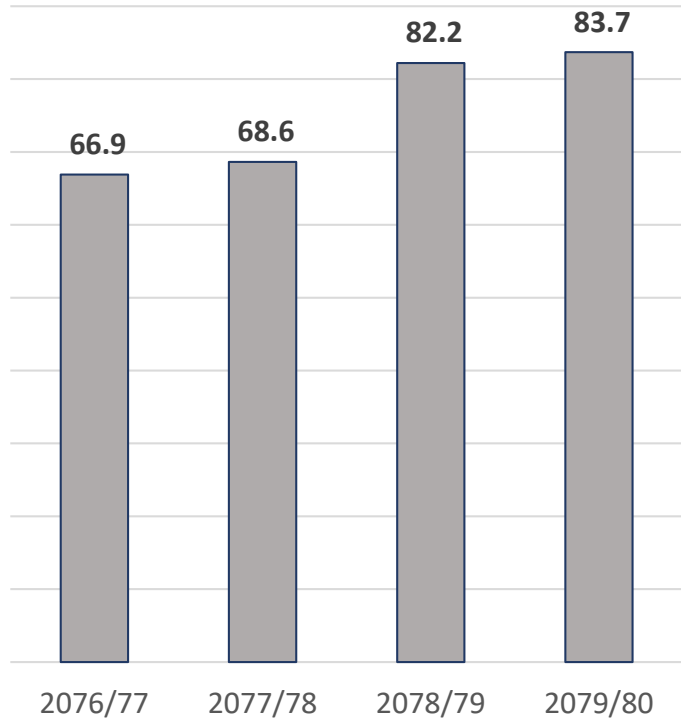
विनियोजित बजेटमा चालु र पुँजीगत खर्चको हिस्सा

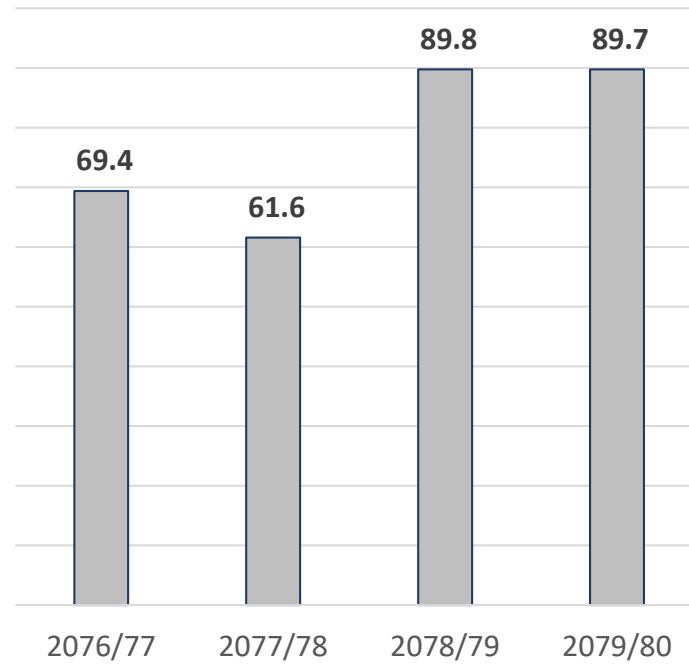
चालु र पुँजीगत खर्चको वास्तविक हिस्सा

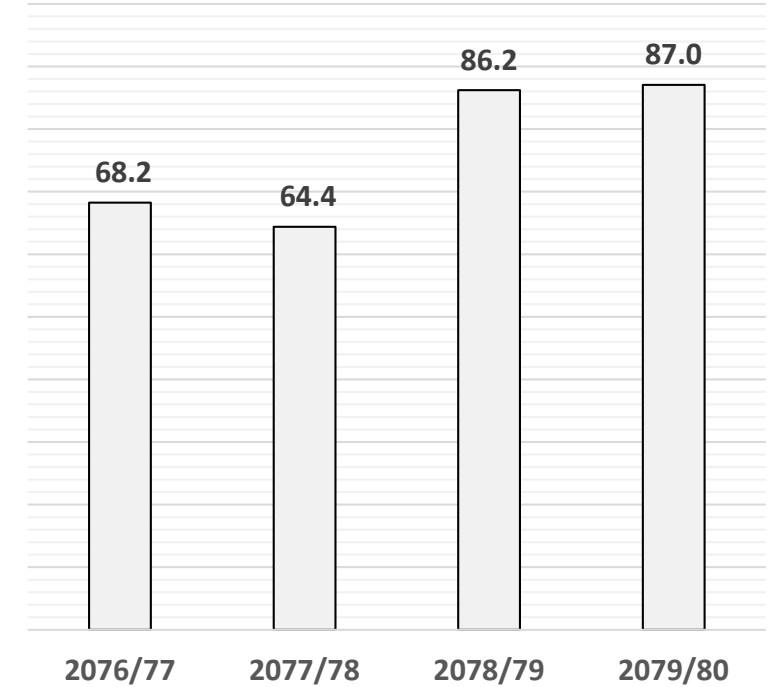
गत बर्षको बजेट र खर्चको तुलनात्मक स्थिती

चालु

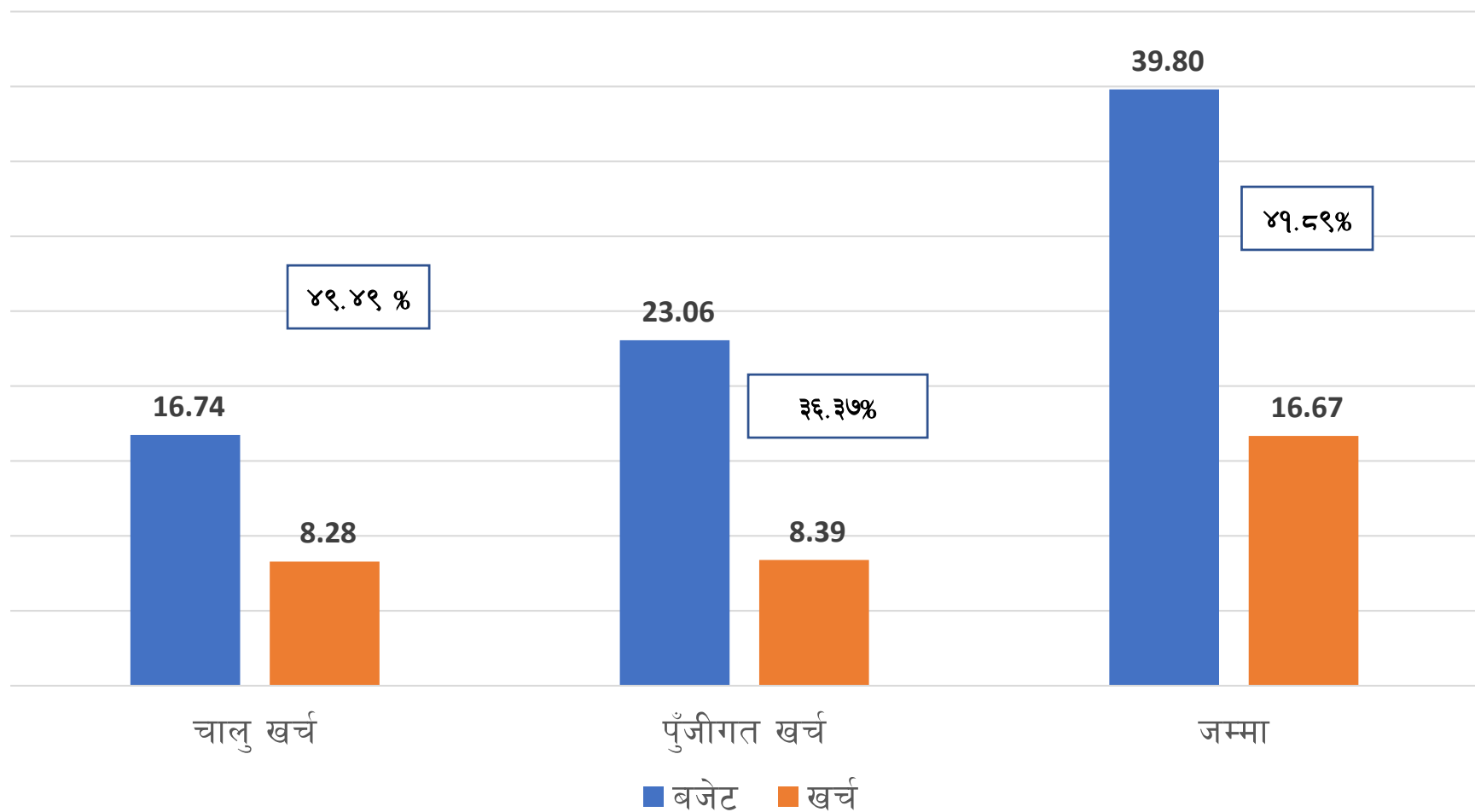

पुँजीगत

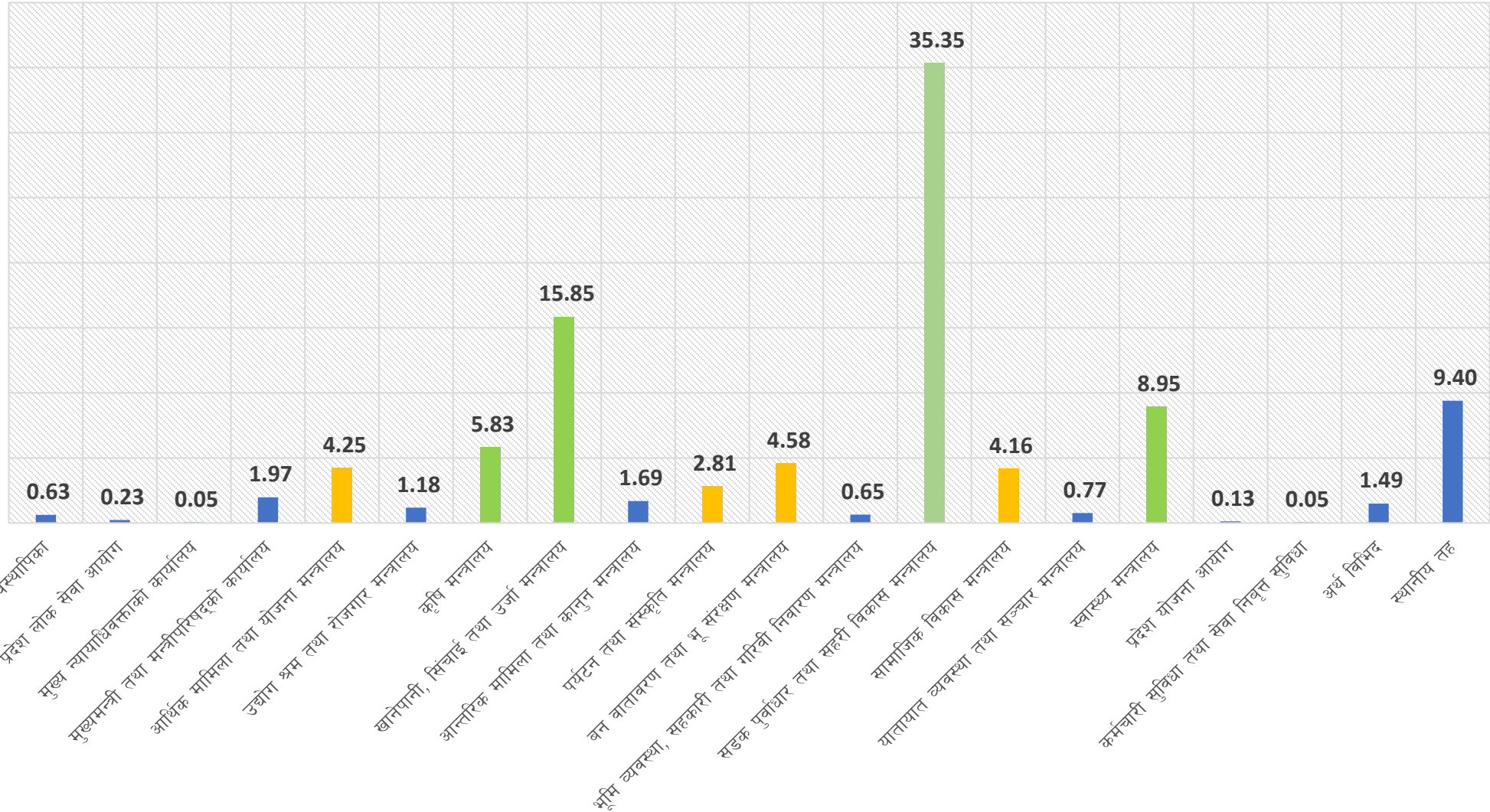

कुल

चालु आर्थिक वर्षको बजेट र चैत्र महिना सम्मको खर्चको अवस्था (रु. अर्वमा)

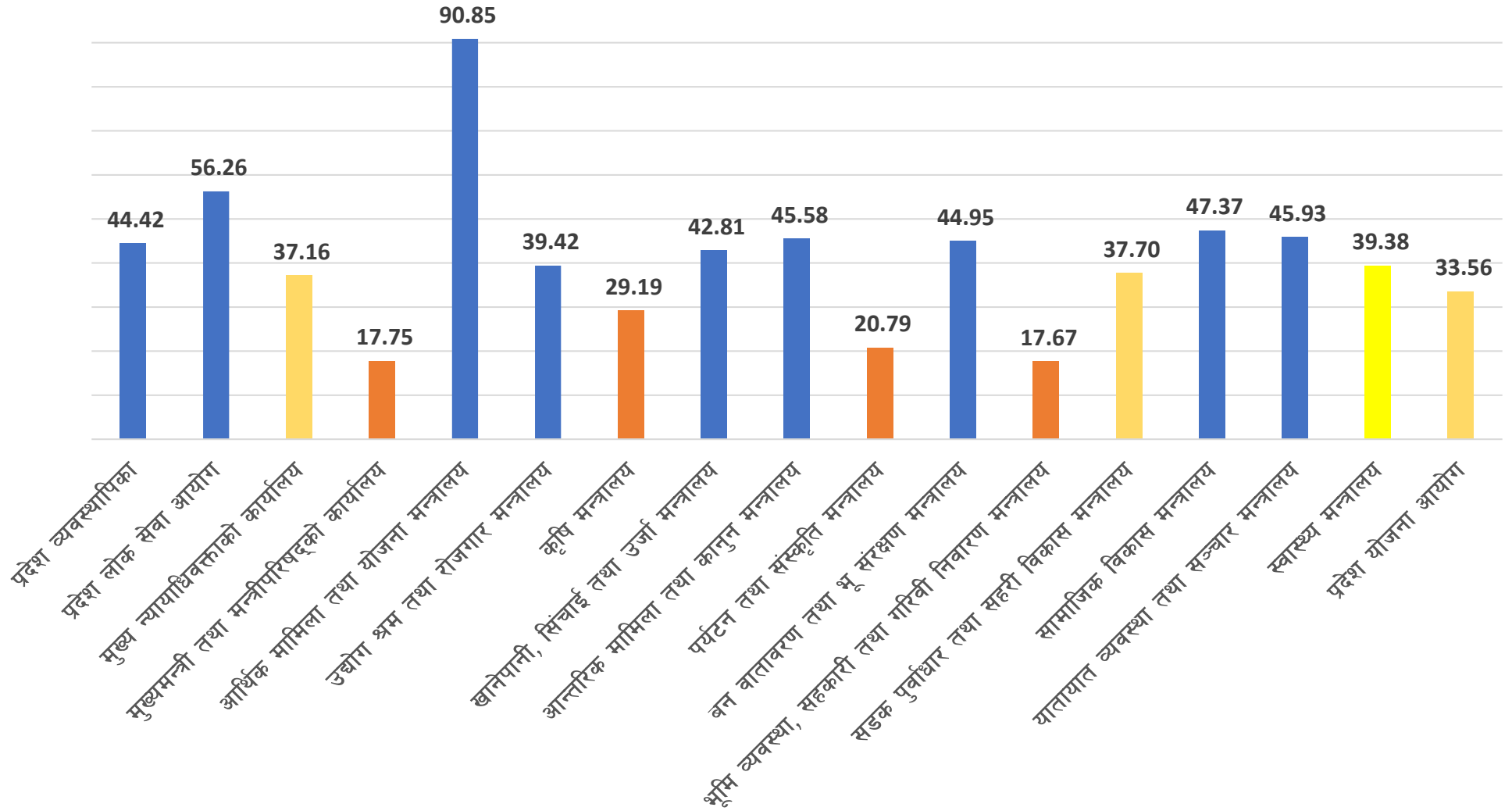

गत आर्थिक वर्षमा निकायगत बजेट विनियोजन

गत आर्थिक बर्षको बजेट र चैत्र महिना सम्मको निकायगत खर्चको अवस्था

स्रोत : प्रदेश लेखा नियन्त्रक कार्यालय

धन्यवाद